

залежить взаєморозуміння з читачем, здійснення впливу на нього та актуалізація авторських інтенцій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
3. Белова Н.А. Филологический анализ художественного текста: реализация интеграции лингвистического и литературоведческого подходов в школе: Учебно-методическое пособие/ Мордов. гос. ун-т. – 2-е изд., перераб. и доп. – Саранск, 2008. – 205 с.
4. Селиванова Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К. Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с.
5. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Директмедиа Паблшинг, 2008. – 5987 с.
6. Crossland R.A. Graphic Linguistics and its Terminology // Mechanical Translation, 1956, vol. 3, no. 1. – P. 8-11
7. Інформація з сайту <http://www.philol.msu.ru/~tezaurus/>
8. Інформація з сайту <http://feb-web.ru/FEB/LITENC/ENCYCLOP/le9/le9-3661.htm>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Henrietta A. Huxley Aphorisms and Reflections// Project Gutenberg Consortia Center// <http://www.Gutenberg.us>
10. Інформація з сайту www.wikipedia.org
11. Інформація з сайту aphorism4all.com

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Рева – аспірантка кафедри теорії та практики перекладу Сумського державного університету.
Наукові інтереси: дискурс, текстологія, вербальні та невербальні засоби комунікації.

ОБРАЗ ЗЕМЛІ В ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ПАВЛА МОВЧАНА: ПІНГВОКОГНІТИВНИЙ ВИМІР

Олена СЛЮНІНА (Харків, Україна)

Стаття присвячена розгляду концепту земля в поетичній картині світу Павла Мовчана. Проаналізовано особливості вербального вираження концепту, а також його семантичне наповнення.

The article is devoted to the analysis of the concept earth in the poetical model of the world of Pavlo Movchan. The peculiarities of verbal expression and the semantic filling of the concept are analyzed.

Мова поетичних творів останніх десятиліть минулого століття становить значний науковий інтерес, оскільки несе в собі нашарування різноманітних динамічних процесів. Аналізуючи особливості художнього світогляду 80–90-х, Н. М. Лебединцева серед характерних рис поезії цього періоду називає орієнтацію поетів-«вісімдесятників» «не на суспільні проблеми та цілі, як у 60-х, а на індивідуальне переживання та філософське осмислення світу» [5: 56]. Саме до митців глибокого філософського спрямування належить П. Мовчан. Тематика його творів характеризується поліфонічністю ідей, однак вже з перших рядків помітний особливий інтерес поета до вічних проблем: що таке людина, що таке світ, що таке час тощо. І. М. Дзюба зазначає, що «Павло Мовчан – митець непростий, нелегкий для читання. Основні поняття його поетичного тексту: рух, простір, час. Це – першоелементи буття, і зосередженість на них виказує поета *філософічного*. Але Мовчана філософічність особлива... здійснюється немовби в самих реальностях буття» [11: 7-9]. Звернення до універсально-субстанційних проблем онтології, метафізична насиченість творів впливає не лише на їх проблемно-змістовий потенціал, але й на своєрідність мовотворчості письменника, добір зображально-виражальних засобів.

Оскільки творчість П. Мовчана вивчалася переважно з позицій літературознавства (до розгляду його поетичної системи зверталися І. М. Дзюба, Н. М. Лебединцева, О. А. Хоменко, М. С. Якубовська), то видається **актуальним** дослідити специфіку лінгвального вираження окремих концептів у поезії цього майстра слова. У пропонованій розвідці маємо на **меті** звернутися до лінгвопоетичного аналізу вербалізації концепту *земля*, здійснити комплексний опис лексичних одиниць, які репрезентують зміст цієї реалії у творах П. Мовчана та з'ясувати їх семантичне наповнення. При цьому варто підкреслити, що концепт *земля* є одним з найбільш значимих в українській та інших картинах світу, адже відіграє важливу роль при фізичній організації в просторі, виступаючи в якості орієнтира, завдяки якому відбувається структуризація світу на основі побудови антиномічних категорій: верх-низ, центр-периферія, суходіл-водний простір, небо-земля.

На сьогодні існує значна кількість робіт учених різних галузей науки, присвячених дослідженню земної субстанції. Так, майже всі прикладні дисципліни розглядають землю з позицій евклідової геометрії; географію цікавить передусім політична карта світу та наявність корисних копалин у надрах тих чи інших країн; екологія переймається наслідками антропогенного впливу на ґрунт; астрономічні уявлення про землю зводяться до вивчення її як унікальної планети, частини Всесвіту. Окрім цього існує цілий комплекс наук, об'єднаних під загальною назвою геологія, які досліджують якісний склад, будову, фізичні властивості земної кулі, історію її розвитку тощо. В українському красному письменстві землі також приділяли велику увагу. Як зазначає І. Я. Франко, в літературі «тема ця викликала появу... творів першорядного значення, а це найкращий доказ того, що дана тема жива та пекуча, що порушує вона ряд глибинних суспільних і загальнолюдських інтересів» [14: 176]. Варто лише згадати повість О. Ю. Кобилянської «Земля», твори М. М. Коцюбинського, де майстри слова торкаються пекучої теми залежності людини-селянина від землі, врожаю. Напевно, саме тому герої цих письменників наділяють землю рисами живого організму, розмовляють, радяться з нею, неначе з живою істотою.

Лінгвоментальне осмислення феномену землі репрезентоване працями К. Ю. Голобородька, С. Я. Єрмоленко, М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, С. А. Шуляк. Так, наприклад, С. Я. Єрмоленко пропонує розмежовувати словникове значення слова земля і його смислове наповнення в літературних творах, де лексеми-репрезентанти концепту *земля* «виступають основою створення зорових, звукових, інших фізично і психологічно сприйманих контекстів, а сам автор, віддаючи сприйманий світ у слові, є нібито і живописцем, і скульптором, і композитором. Художній текст має викликати у читача не тільки спільні з іншими людьми асоціації, а саме індивідуальні, особисті» [4: 227]. К. Ю. Голобородько, звертаючись до аналізу художньо-просторової парадигми О. Олеся, називає землю «тим класичним місцем, у якому розгортаються події, що через реальне та ідеальне висвітлюють один з найважливіших мотивів народних уявлень – поєднання особистої долі з долею народу через ідею фатуму» [2: 76]. Основним мотивом творчості О. Олеся дослідник називає любов до батьківщини: «тільки маючи свою «точку» на землі, можна стати повноцінним членом людської спільноти, любов до первородних витоків – це той фундамент, на якому тримається любов до всього суцього на світі, до життя» [2: 78]. Предметом зацікавлення С. А. Шуляк став концепт *земля* в поезії Євгена Гуцала. Авторка зазначає, що «специфіка лексеми *земля* в поезії Є. Гуцала побудована на народній символіці про цей образ» [15: 250]. Не менш цікавою є праця М. І. Пентилюк та І. В. Гайдаєнко, де вони розглядають експресему «земля» в поезіях Яра Славутича. У різних контекстах, зазначають вчені, лексема земля «набуває різноманітних смислових відтінків, часом яскраво виражених, а часом завуальованих, але лейтмотивом оцінного значення цього слова є любов і біль, що сповнює душу поета» [12: 138].

Павло Мовчан вніс у сучасне мистецтво поезії чимало нового, свіжого й оригінального. Його поезія відзначається яскравою образністю, непередбачуваною метафоричністю та утворює глибинні горизонти підтексту, розширює тлумачення зображуваних явищ та подій. Базовий шар ідіостилю поета складають чотири першоелементи – образи води, вогню, повітря та землі. Лише перерахувавши назви його віршів можна стверджувати, що ця поезія має яскраво виражений натурфілософський характер: «Вогонь», «Вода», «У талій воді відбиток», «Сіль землі», «Впізнання вогню», «Величання води», «Чорний вітер», «В горах», «Камінець», «Відлітаюча земля», «Біля ставка», «Голос лісу», «Вітряний вечір» тощо. Ще за часів античності видатні філософи – Фалес Мілетський, його учень Анаксимен, а також Емпедокл та Геракліт – визнавали, що в основі світобудови лежать чотири першооснови – стихії води, вогню, повітря та землі. У світі поезії П. Мовчана концепт *земля* є одним з домінуючих. Спробуємо окреслити семантичні проєкції цього концепту, звернувшись до аналізу мовного матеріалу кількох збірок поета, виданих у 80-ті – 90-ті роки минулого століття, оскільки саме цей період виявився найбільш плідним для майстра слова. Розглянувши лінгвальне вираження концепту *земля* у збірках «Календар», «Жолудь», «Світло», «В день молодого сонця», «Пороги», було виявлено, що у художніх текстах П. Мовчана досліджуваний концепт експлікують ключове слово *земля*, лексеми, які у своїй

семантичній структурі містять значення «речовина, що входить до складу земної кори»: *камінь, глина, пісок*, а також лексеми на позначення просторових понять, на зразок *поле, луг, степ, ліс*. У цій розвідці зупинимося лише на описі семантичного наповнення та особливостей вживання ключового слова. Словник української мови в 11-ти томах фіксує шість значень лексеми *земля*: «1. Третя по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі й навколо Сонця; 2. Верхній шар земної кори; 3. Речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори; 4. Суша (на відміну від водяного простору); 5. Грунт, який обробляється й використовується для вирощування рослин; 6. Країна, край, держава» [13 (3: 557-558)].

Споконвічне відчуття залежності від землі як від джерела життя, мотив родючості, естетика натуралізму зумовлюють виникнення у творах П. Мовчана семантичної площини *земля – грунт*. Проілюструємо цю позицію: «*Як росте із землі і пашниця й бур'ян*» [7: 128], «*Земля ось-ось отвердне й відмолodne, / крізь просідь трав проб'ється молочай*» [8: 20], «*і лунко струмись гнувсь веселого врожаю, / що запахом землі нам голови хмелив*» [6: 116], «*Дуби мовчазні... / розлуцують землю корінням, мішають чорнозем*» [7: 41], «*земля на корінцях міцніше запеклася, / і квасолини струк так посміхнувсь мені*» [6: 106]. Отже, при усвідомленні землі як ґрунту, автор акцентує увагу на семі «*життєдайність*», яка актуалізується завдяки сполучуваності слова *земля* з назвами рослинного світу: *молочай, пашниця, бур'ян, дуб, квасоля*. Використання прикметника *тварна* у рядках «*О чорноземле, тварна, глейкувата*» [6: 70] також репрезентує землю як універсальне, життєтворче начало. Привертає увагу й метафора «*Куцями з гір біжать зелені вівці, / і ніж зелений землю протика*» [10: 185], де процес проростання рослини ототожнюється з ріжучою дією ножа.

Близьким до усвідомлення *землі* як *ґрунту* є значення «*речовина, що входить до складу земної кори*». Уявляючи землю аморфним тілом, П. Мовчан увиразнює таку характерну ознаку речовин нестабільної форми, як «*сипучість*». Подібні конотації забезпечуються сполучуваністю лексеми *земля* з дієсловами та прикметниками, які містять відповідну сему: «*і пригорці, повні землі, сипонули*» [7: 13], «*триматись за землю сипучу бузинно*» [7: 10], «*і уцільнював землю сипучу*» [7: 31], «*і тіло моє... / слухало землю сипку, / і чуло глибинність металу*» [10: 210], «*і сипалась земля з руки*» [8: 15], «*земля сипуча виповнила груди – / зосталось в тілі тільки все земне*» [10: 221].

Лінгвоментальна візія *землі* як «*однієї із планет Сонячної системи*» у ліриці П. Мовчана створюється за допомогою дієслів із семою «*рух*»: «*і чув, як стрімко кружеля Земля*» [9: 70], «*... Куди ж йшла земля, навіщо оберталась? / Минулим від життя, майбутнім до живих, / небесний механізм мав лиш позірну сталість*» [8: 76], «*Земля кружеляє, а значить, і ти – / очима до сонця – летиш без спонуки*» [6: 87], «*якщо кружеля-кружеляє вісь земна*» [6: 79], «*бо сонце стороною проходить, земля минає літ*» [8: 99]. Менш частотними є випадки, коли значення «*планета*» реалізується через вказівку на таку фізичну особливість земної кулі, як *сила тяжіння*: «*і не втрачати тяжіння земне*» [8: 8], «*і насінинка пташки в'язалась у небі, / долаючи тяжіння земне заради тебе*» [10: 277].

Одне із значень, зафіксованих у Словнику української мови в 11 томах, тлумачить *землю* як «*верхній шар земної кори*». У творах П. Мовчана таке смислове наповнення є другим за частотністю вживання і представлено переважно перцептивними образами, що відображають чуттєве сприйняття земної субстанції. Домінуючими при осмисленні *землі* як «*поверхні, верхнього шару земної кори*» є дотикові образи, які створюються переважно порівняльними конструкціями: «*Чому з лопатою? Земля ж тверда, як лід, / її кайлом довбати, мабуть, слід / або ж ломком поцюкати доведеться*» [8: 135], «*і твердь земна, як лід, кололась, щоб провали / ввібрали голоси, сміх, помисли*» [10: 239], «*тепло вбере земля, як губка*». Як бачимо, автор робить акцент на таких ознаках землі як «*твердість*» / «*м'якість*», а також на температурному режимі. Наведемо ще кілька прикладів для підтвердження цієї думки: «*Потріскана гора ламає товщу неба, / тверда земна кора*» [10: 291], «*Пом'якшала земля поволі під стопою*» [7: 25], «*Зненацька розступилась розпечена земля*» [10: 180], «*Все глибше входить в землю спека*» [6: 34]. Поодинокими є звернення автора до одоративних образів, зокрема еманацию запаху передають рослини, які ростуть на землі: «*і м'ятним*

духом від землі / легенько понад шляхом віє» [6: 40], або ж автор звертається до самого запаху ґрунту: «*Розмлоєна пахла земля глибиною»* [9: 37].

У контекстуальній семантиці концепту виразно простежуються й індивідуальні мотиви, які органічно поєднують традиційну народну філософію та суб'єктивні авторські асоціації. Так, поет наділяє землю таким параметром, як *глибина*, що зумовлюється міфологічними уявленнями українців про існування прірви в середині земної кулі: «Окрім різних нерівностей на земній поверхні, є ще «безодня пропасть», тобто бездонне провалля. – пише Г. О. Булашев. – Все, що лиш туди потрапляє, зникає навіки без жодного сліду» [1: 271]. Отже, семантика землі у творчій системі П. Мовчана доповнюється значенням *прірва*. Читаємо: «*В розверзнуту землю усе западалось: / і коні, і птиці, і люди, і світ»* [8: 115], «*і шлях западався у землю, як рів»* [10: 278], «*Він сім'я не сіє, а дивиться в землю, / де чорним проваллям розкрились глибини»* [10: 289], «*Божку, чого ж ти такий дрібноючий, / так ніби хочеш запастись / в землю?»* [6: 113].

Окремого розгляду вимагають приклади, де П. Мовчан вибудовує своє особливе бачення *землі* як *історії*, сторінки якої люди схильні забувати: «*і кожен шар землі – забута вже сторінка: / цю – рало кам'яне скородило колись, / а цю – крилатий ріг писав побіжно-стрімко, / а цю ось – ямкував зарубинецький спис»* [10: 229]. Лише досвідчений дослідник, на думку поета, зможе правильно витлумачити події минулих літ: «*Вгороджені у ґрунт і мамонти, і люди, / лиш археолог зможе щось зайве відліпити / і зняти шар землі з грудей, з очей – полуду, / ізмухати віки, зірват за миттю мить»* [8: 24]. Історія іде по колу, тому П. Мовчан закликає бути уважним, бо «*і вигнуті уже підкови, іржаві цвяхи і шаблі / заворушились жваво знову, оживши, виповзши з землі»* [8: 107].

Аналізуючи семантичне наповнення концепту *земля* у ліриці П. Мовчана, зазначимо, що ця реалія постає однією з першостихій, за допомогою яких, згідно з міфологічними уявленнями багатьох народів, було створено весь світ. «У цьому значенні, – читаємо у словнику Даля, – саме тіло людини іменується землею» [3 (1: 1691)]. Стійкий мотив єднання людини та землі забезпечується постійним та життєважливим контактом зі стихією. Ще у Біблії наголошувалося, що перша людина була створена саме із праху земного. Рельєфність думки П. Мовчана, як зазначає І. М. Дзюба, виражається в тому, що у поета «немає традиційної дистанції між ліричним героєм і зовнішнім світом, між суб'єктом і об'єктом лірично-філософського споглядання чи переживання» [11: 24]. Так, переосмислюючи біблійний мотив про творення першої людини з праху земного, поет вибудовує семантичну площину ідентифікації *земля-людина*. Забезпечується такий зв'язок за рахунок акцентування уваги на семі «*частина землі*»: «*О плоть моя суглинисто-земна»* [8: 146], «*крізь лиця бліді проступала земля»* [8: 145], «*За возом йшов, де мертвяки / немов снопи лежали / і сипалась земля з руки, / й колеса скреготали»* [8: 15], «*підперезали камінь Світовиди руками землетворними»* [8: 109], «*угрузаєш не тільки в землю – у власне тіло»* [6: 113]. Прагнення розірвати цей екзистенційний, природний зв'язок супроводжується відчуттям фізичного болю, оскільки поет наголошує на тому, що він є частиною землі: «*тріщала шкіра, рвалися судини – / я відривавсь поволі від землі»* [10: 217], «*а чи покотьюлом до рідної хати, / та міцно земляця до ніг прилипа: / і вже не ступить, аби плоть не зірвати»* [6: 87], «*і важко ставало висмикувать ноги, / що в землю вrostали корінням трави»* [8: 41], «*аби в проломі дня спромігся ти відчутти / наскільки до землі ти міцно сам приріс»* [8: 23-24].

Індивідуальна мовна картина світу становить собою синтез народного та особистого. Відтак, поетична картина світу П. Мовчана увібрала у себе уявлення давніх людей про землю як про Велику Матір, від якої народжується весь світ. Характерною деталлю поетичного світу, яка відіграє важливе значення для аналізу ключових значень, є оживлення. Отже, створюється образ землі-матері в ліриці поета за рахунок прийому персоніфікації – майстер слова наділяє землю окремими рисами, властивими жіночому організму: «*Блажен, хто слово «хліб», як «доля» вимовля, / ласкавіє до тих запліднена земля»* [9: 44], «*О руко! / Няньчиши вогонь, запліднюєш землю»*. Зауважимо, що при такому усвідомленні тема всеплодючої матері-землі зливається з мотивом трудових взаємин між людиною та землею, автор інтенсифікує роль людини – саме завдяки втручанню руки селянина земля отримує здатність народжувати. Лінгвоментальне усвідомлення *землі* як *жінки* проявляється також у звертанні

автора до земної субстанції через використання власних імен: «Я крикнув за тебе: О **земле-Тетяно!**» [7: 13]. У рядках «**Глино Галино, глино Маріє!**» [6: 26] має місце явище паронімічної атракції, де семантично зближуються лексема *глина* та жіноче ім'я. Показовим є і іронічно-сатиричне звертання до землі як до жінки-зрадниці: «**Земле-землице, зраджуєш всіх**» [7: 28], де демінутивна форма відкриває негативний оцінний компонент.

Аналіз мовного матеріалу дозволяє стверджувати, що Павло Мовчан звертається до землі як до живої істоти. При цьому поет експлікує свою любов до субстанції через вживання демінутивної форми: « – **Земличко, землянько, зем...** / струмуєш у голосі, слові» [8: 7], «**Землице рідна, ти вуглієш в жмені**» [10: 300], «**О земле, зрощена з душею, / домівко вічності і слів... / постав я з тебе, повертаюсь / у твоє лоно день за днем... / Твій холод і мене холодить, / Твоє тепло – моє тепло... / О земле, я тебе люблю!**» [9: 9], «**Землице, вода, мово рідна**» [8: 124].

У мовнопоетичних сюжетах поета знайшли відображення середньовічні міркування про недосконалість земного світу. Ставши фундаментальною основою світогляду, теологія спричинила виникнення дихотомії земля – небо, у якій перевага надавалася небу як втіленню досконалого, ідеального. Яскраво подібні інтенції П. Мовчан реалізує в рядках: «**і зір твій вгору піднімає птах, / аби в очах усе земне здрібнити**» [6: 56], «**Бо стільки в зіниці ввібралось земного, / що, глянувши, можеш шовки почорнити, / якими застелено в небо дорогу**» [7: 52], «**тобі забракне долі... / як бракне зараз неба / і світла у вікні, / бо всі твої потреби: / земні, земні, земні...**» [6: 50], «**Ніколи не буду дивитись у землю, а тільки в блакить!**» [7: 9], «**я вже пливу, як янголятко з раю, / не знаючи нічого про земні / оті страждання, болісті та муку**» [10: 162] «**і витіснить, розкривши жили / земні, всі клопоти дрібні, / аби душа безсмертні крила / не обламала в метушні**» [7: 138]. Автор використовує вертикальну модель, вибудовуючи семантичну опозицію небо (верх) – земля (низ). Протиставлення небесного ідеального світу земній реальності спричинює появу у складі аналізованого концепту значення «недосконалість, буденність». Продовженні подібних інтенцій представлене у смаковому відчутті гіркості земного життя: «**аби гіркоту увібрав ти земну**» [10: 301].

При цьому варто відзначити антитетичність Мовчанового світобачення, оскільки в естетико-художнє бачення землі вписуються античні міркування про єдність неба і землі, які в багатьох культурах мисляться як шлюбна пара, що стоїть в основі теокосмічного процесу. Від такого союзу народжується й людина. Відповідно до цього автор зазначає: «**Небесні ми, небесно-земляні**» [8: 109]. Земля і небо не протиставляються, а становлять єдине ціле: «**Чим вище в небо, тим глибше в землю... / і навпаки**» [6: 84], «**і сосна в небо глибиться корінням, / куциться крона в глибині земній**» [10: 184], «**вода лежить, струмує прямолежно / і є відлунням неба, що углибає в землю**» [8: 109], «**а очі шлях шукають для сполук, / для зав'язі – небесного й земного**» [8: 146], «**Ти зрши вниз, а я – крізь землю в небо**» [10: 220].

Кардинальні зміни в житті суспільства настали із вступом людства в епоху науково-технічної революції, однак поряд з позитивними зрушеннями, виникли й нові проблеми, пов'язані із забруднення води, повітря, ґрунтів. Проаналізувавши ад'єктивну сполучуваність лексем-репрезентантів концепту *земля*, можна стверджувати, що П. Мовчан переймається проблемами стану природного середовища. Так, семантична площина *земля* – *екологія* реалізується у віршах поета за рахунок валентності з епітетами, які містять відверто негативну оцінку: «**і ні струмка не стане, ні ріка – / одна земля безлика і потворна**» [7: 117], «**Ось руки мужі на чепіги поклали / і рушили мовчки по тріслій землі**» [8: 115], «**Пронизлива земля, роздряпана, як рана, / мені боліла так, що я не міг ступнуть**» [10: 179], «**а матюки його лунають вироком / землі поганьбленій і нелюдській потворності**» [8: 14]. Вживаючи означення та порівняння з негативним смисловим компонентом, П. Мовчан акцентує увагу на критичному стані землі, засуджуючи недбале ставлення до навколишнього середовища. «**Ти – чоловік зугадний, землі доглядний був, тобі насліддя / було все віддано: і води, і ґрунти, вогонь, і небоптасто, / зір'є польове. Що ти вчинив? – запитує поет. – Осот не виполов... прищипив метелика до серця, і уподобав собі безликий камінь**» [8: 98].

Значна кількість авторських замальовок обов'язково передає фольклорні, міфологічні уявлення про землю. Продовжує цей ряд інтенсифікація народною мудрості, яка називає землю «*місцем останнього притулку*». Розглянемо приклади, де П. Мовчан надає землі це значення: «*Хто тут погребений? / Кого тут прийняла земля сира?*» [10: 221], «*– Миколка-брехолка, в землі тобі гнить!*» [10: 190], «*кі загинуло все; запались у землю високі могильні замети*» [8: 105], «*життя всякає в землю, в зем*» [5: 9]. Прагнучи вказати на смерть як на неприйнятне, негативне, але в той же час неминуче явище, перед яким людина опиняється відкритою та незахищеною, П. Мовчан використовує персоніфікований образ землі, який створюється дієсловами та прикметниками, які містять значення «*фізична вада*»: «*земля сугулюється, хоч і плуги і борони її / щоосені і щовесни рівняють, а горошина біла / її викочує рябесенькі ж яєчка жайворині / згладжують і розминають грудочку кожну... / Але, але земля горбатіє*» [6: 135], «*А що ж по той бік за парканом: / земля згорбатіла, хрести*» [6: 59], «*Земля не кругла, а похила, / бо за могилою – могила, / за нею видно ще та ще*» [9: 5], «*Невмітно горбиться земля*» [6: 40].

Авторське світобачення відбиває і семантична площина *земля – життя*: «*кі коренем вростає у ґрунт життєвий шлях*» [8: 24], «*що знову хтось в цю хвилю помирає, / чим більше ям, тим менше все землі?!*» [8: 21]. Павло Мовчан ніби утверджує гімн землі, світу, життю у таких рядках: «*Хай буде «світ»... / слова «життя», «вода», «земля», «поріг*» [10: 181], «*Хай похвалою псалми лунають / вітрові, небу, хмарам, землі*» [10: 274].

Підсумовуючи все зазначене вище, можна стверджувати, що концепт *земля*, завдяки своїй семантичній наповненості, здатності акумулювати філософський, культурний, естетичний досвід посідає особливе місце в ідіостилі П. Мовчана. Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки: концепт *земля* знаходить вираження у семантичних сферах: *ґрунт, аморфна речовина, верхній шар земної поверхні, планета*. Превалуючим є осмислення *землі* як *ґрунту*, при якому поет увиразнює сему «*життєдайність*». Визначальною складовою при зображенні *землі* як *поверхні, верхнього шару земної кори* є звернення художника слова до перцептивних відчуттів, серед яких домінують дотикові.

Частотними є авторські інтерпретації, де концепт *земля* здобуває таке смислове наповнення: *прірава, екологія, людина, жінка, історія, життя*. Засобами поетизації за таких умов є прийом персоніфікації, вживання деминутивних форм.

Перспективу дослідження вбачаємо в детальному вивченні кожної із зазначених семантичних сфер.

Таким чином, діалектика традиційного й новаторського у творах П. Мовчана є одним з переконливих доказів, що його поетична модель світу відзначається яскравою оригінальністю, а мова творів потребує глибокого наукового вивчення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Булашев Г. О. – К. : Довіра, 1992. – 414 с.
2. Голобородько К. Ю. Концепт землі як елемент художньо-просторової парадигми Олександра Олеся / К. Ю. Голобородько // Лінгвістичні дослідження. – 2002. – №8. – С. 76-78.
3. Даль В. И.. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / Под ред. проф. И.А. Бодуэна де Куртенэ. – М.: ТЕРРА, 1998.
4. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / Єрмоленко С. Я. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
5. Лебединцева Н. М. Архетип Великої Матері в поетичному світі 1980-х рр. / Н. М. Лебединцева // Наукові записки НаУКМА. – 2001. – № 19. – С. 56-63.
6. Мовчан П. М. Календар : [поезії] / Мовчан П. М. – К. : Рад. письменник, 1985. – 142 с.
7. Мовчан П. М. Жолудь : [поезії] / Мовчан П. М. – К. : Молодь, 1983. – 144 с.
8. Мовчан П. М. Світло : [поезії] / Мовчан П. М. – К. : Молодь, 1986. – 152 с.
9. Мовчан П. М. В день молодого сонця : [поезії] / Мовчан П. М. – К. : Рад. письменник, 1981. – 102 с.
10. Мовчан П. М. Твори : Поезії : в 3 т. / П. М. Мовчан. – К. : Вид. центр «Просвіта», 1999. – Т. 2 : Межовий камінь. – 1999. – 535 с.
11. Мовчан П. М. Сіль : [поезії]. – К. : Дніпро, 1989. – 381 с.
12. Пентилок М. І. Експресема «земля» у поезіях Яра Славутича / М. І. Пентилок, Гайдаєнко І. В. // Запорізький збірник : до 80-річчя Яра Славутича. – 1998. – С. 134-140.
13. Словник української мови : [в 11 т.] / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. 4. – 801 с.
14. Франко І. Я. Влада землі в сучасному романі / І. Я. Франко // Зібрання творів : [у 50 т.]. – 1980. – Т.28. – С.176-195.
15. Шуляк С. А. Лексична інтерпретація концепту земля у поезії Євгена Гуцала / С. А. Шуляк // Вісник Львівського університету. – 2004. – Вип.34. – Ч.ІІ. – С. 249-253.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Слюніна – аспірантка кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія.

СПЕЦИФИКА ВЛИЯНИЯ ТЕКСТОВ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ ОРИЕНТИРЫ МОЛОДЕЖИ (по результатам ассоциативного эксперимента)

Наталья ТРУФАНОВА (Кировоград, Украина)

У статті розглянуті особливості впливу популярних текстів масової культури на психологічні та культурні орієнтири молоді. Сьогодні все частіше на роль таких орієнтирів претендують патогенні тексти (реклама, жаргон, порнографія й ін.). За допомогою асоціативного експерименту визначається ступінь їх впливу.

The article considers peculiarities of the impact of popular texts of mass culture on psychological and cultural patterns of young people. Nowadays pathogenic texts (advertisements, jargon, pornography and others) claim to be such patterns. The degree of their impact is defined by means of an associative experiment.

Постановка проблеми. В последнее время в научной литературе все чаще звучат мысли о резко выраженном негативном влиянии массовой культуры на сознание и культуру современной молодежи. Исходя из теории взаимосвязи языка, культуры и сознания, мы допускаем, что это влияние должно отразиться в текстах, созданных молодыми людьми. Для проверки этой гипотезы было подобрано несколько стимулов – слов и выражений, популярных в современной поп-культуре, – предполагающих стереотипные и эталонные реакции, в которых отражены психологические и культурные ориентиры молодежи (как наиболее частотные характеристики представленных стимулов).

Актуальность исследования. Нередко в современной культуре на роль психологических и культурных ориентиров претендуют элементы массовой культуры (реклама, жаргон, порнография и пр.), которые скорее следовало бы классифицировать как информационный мусор. В лингвистической литературе они получили название патогенный текст. Впервые этот термин встречается в работах Б.В.Потятиника («Экология ноосферы», «Удар по мегамашине» и др.). Он определяет патогенный текст как «текст, способный генерировать болезненные отклонения в психике реципиента, вызывать моральную и психическую деградацию личности или целых общественных групп... Речь об информационных потоках (макротекст тоталитарной идеологии, порнография, видеонасилие, гипертрофированная реклама), которые, действуя длительное время, оказывают заметное влияние на способ жизни и мировоззрение, как отдельной личности, так и человеческого сообщества, нации и т.п. [7: 4]. Похожие идеи встречаются в исследованиях С.Г. Кара-Мурзы, М. Кронгауза, О.А. Лаптевой, В.Ф. Петренко, О. Петрунько, Б.В. Потятиника, Н.В. Рождественской, О.А. Семенюка, О.А. Сербенской, Э.Г. Туманяна, Л. Шпанер и др. Активность изучения данной проблемы свидетельствует о ее актуальности для современной лингвистики.

Анализ последних исследований и публикаций. Работ, посвященных негативным влияниям массовой культуры сегодня достаточно много, этот вопрос изучается не только филологами, но и философами, культурологами, социологами, психологами и пр. Однако большей частью их труды рассматривают типы текстов массовой культуры, негативно действующие на общественное сознание, и даже среди лингвистических работ практически не представлено исследований того, как такое влияние отражается на языковом сознании конкретных социальных групп и индивидов, их речевой деятельности.

Цель статьи. В этой статье мы попытаемся проанализировать авторитетность массовой культуры, изучив с помощью ассоциативного эксперимента, как ее элементы влияют на психологические и культурные ориентиры молодежи.

Изложение основного материала. Для решения поставленной задачи в качестве основного был выбран метод ассоциативного эксперимента, также дополнительно использовались методики дополнения, косвенного исследования семантики и прямого толкования слов. Согласно плану исследования, анкетирование проводилось на протяжении двух недель (с 19 по 30 октября 2009 г.) параллельно в трех кировоградских вузах: